

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

שם השיעור: בין הייבום בסיפור יהודה ותמר למצוות ייבום שבתורה

שם המרצה: אלחנן סמט elsamet@gmail.com

ה כִּי יֵשְׁבוּ אָחִים יַחְדָּו וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין לוֹ לֹא-תִהְיֶה אִשְׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יִבְמָה יְבֵא עָלֶיהָ וּלְקַחְתָּהּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּבְמָה: וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל-שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא-יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל:	ז וְאִם-לֹא יִחְפֹּץ הָאִישׁ לְקַחַת אֶת-יְבִמָּתוֹ וְעִלְתָּה יְבִמָּתוֹ הַשְּׂעֵרָה אֶל-הַזִּקְנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יְבָמִי:	ח וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי-עִירוֹ וְדָבְרוּ אֵלָיו וַעֲמַד וְאָמַר לֹא חֲפָצְתִּי לְקַחְתָּהּ: ט וַנִּגְשָׁה יְבִמָּתוֹ אֵלָיו לְעִינֵי הַזִּקְנִים וַחֲלָצָה נַעֲלָו מֵעַל רִגְלָו וַיִּרְקֶה בִּפְנֵיו וַעֲנָתָה וְאָמְרָה כִּכָּה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יִבְנֶה אֶת-בֵּית אָחִיו: י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חָלוּץ הַנָּעֹל: ס
---	---	---

הבסיס המשותף לשני המקומות

- בשני המקומות מדובר ב'אחים היושבים יחדיו', בבית אביהם, ואחד מהם מת לאחר נישואיו, ובן אין לו.
- בשני המקומות נאסרת האלמנה להינשא 'החוצה לאיש זר'.
- בשניהם מוטל על האח דווקא, לבוא אל אשת אחיו המת. בסיפור, האח הזה הוא אונן, ולאחר מות אונן זהו שלה. אמנם לבסוף נעשה הדבר על ידי יהודה, אך ברור שדרך המלך הניכרת בסיפור הייתה שהדבר יעשה על ידי האח.
- יהודה מצוה את אונן בנו: "בֹּא אֶל אִשְׁתִּי אֲחִיד וַיִּבֶם אֹתָהּ...", וזהו המקום היחיד במקרא מחוץ למצוות ייבום בספר דברים שהפועל 'ליבם' מופיע בו.
- מטרת הייבום מפורשת בהמשך דברי יהודה לאונן: "נִקְסָם זָרַע לְאָחִיד". מטרה זו חוזרת במצוות הייבום פעם אחר פעם ואף במילים דומות כגון בפסוק ז "לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם".
- תוצאת הייבום בניסוח המצוה היא (פס' ו) "וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת", והיא ידועה ומוכרת בסיפור, כמבואר בפס' ט שם: "וַיִּגְדַּע אֲוֹן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע".
- אף שבסיפור אין מדובר בחוק ייבום כתוב כשם שעתיד להיות לעם ישראל בהינתן לו התורה, הרי שמוסד הייבום כפי שהוא מתואר בסיפור אינו מנהג בעלמא, אלא הוא מחייב וחמור מבחינה דתית ומשפטית. דבר זה מעיד על החשיבות הרבה שבה נתפס מעשה הייבום. הדבר ניכר בעונשו של אונן ששיחת זרעו "לְבִלְתִּי נָתַן זָרַע לְאָחִיו": "וַיִּרַע פְּעִינִי ה' אֲשֶׁר עָשָׂה נִקְמָת גַּם אֵתוֹ" (י). אף האיסור החמור על תמר להינשא לאדם זר עד שתינתן לשלה (פס' יא) מעיד על כך.

אם כן מכנה משותף יסודי ורחב מקשר את הסיפור עם המצוה:

- הנסיבות לייבום זהות בשניהם (א)
- החובה המוטלת בנסיבות אלו – דומה (ב, ג, ד, ז)
- המטרה של מעשה הייבום היא אותה מטרה (ה, ו)

רמב"ם, מורה נבוכים, החלק השלישי, פרק אט

אשר לטעם הייבום²⁴, כתוב שהיה מנהג קדום לפני מתן תורה²⁵ שהתורה השאירה אותו בעינו²⁶.

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

שם השיעור: בין הייבום בסיפור יהודה ותמר למצוות ייבום שבתורה

שם המרצה: אלחנן סמט elsamet@gmail.com

ההדפסות הן בגודל 12 ס"מ ויש להם חתום

א. אפרתה החליצה

נאם צפ"ד דון דא-ה גליצא

ד. "קום אל ידו קרובים שאינם אחי הנפט"

וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים, רצה הקדוש ברוך הוא להחזיר אסור אשת האב מפני הייבום, ולא רצה שידחה מפניו אסור אשת אחי האב והפן וזולתם, כי באח הגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם, כמו שהזכרתי:

... וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה, הנתיגו לפנים ביישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה, באותם שלא יהיה בהם אסור השאר, וקראו אותו גאלה, והיו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות והמשפיל יבין:

והיו החכמים הקדמונים קדם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה בייבום האב, והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה, כי כל שאר הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת. והיו נוהגים לשא אשת המת האב או האב או הקרוב מן המשפחה. ולא ידענו אם היה המנהג קדמון לפני יהודה: ובבראשית רבה (פ"ה ה') אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה, כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נודרו להקים אותו.

רמ"ן
דגיאור
אסיסור
פס"ח

המציאה (פ"ה)	רד"ק	ד. צינה של שומרת היבום ביום לאיש צ	הסיפור
לא-תהיה אשת-המת החוצה לאיש זר	הוציאה, במקום שמוציאין הנדוין לשרפה, וחשף, כי לפי מה שהיו נוהגים היבום היתה להם שומרת יבם כאילו היא אשת איש והיה דינה לשריפה אם תזנה אבל לחמיה לא היתה אסורה אם ירצה הוא, כי אחר שהיה היבום להקים זרע למת, שהיה בעיניהם אבי המת או אחיו, כי שניהם קרובי המת אלא שהאח היה קודם לפיכך פטרה תמר עצמה ביהודה.	כד ויהי במשלש חדשים ויצד ליהודה לאמו ונתת תמר בלתי וגם הנה הרה לזנונים	ויאמר יהודה הוציאה ותשרף:

ל. הקשר בין היבום והיחלוקה האלה ה"ק"ר

ולא יפ"פ. י"א לא הופיף. נראה טעמו של י"א זה כי לא הותרה לו אלא בשביל מצות יבום כמו שזכרנו, לא הותר אלא עד שהיתה מעוברת ויקויים זרע להמת, וזהו משמעות הל' של יהודה שאמר לאונן: בוא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיק⁴⁹, משמע שאין לך היתר אלא מצד הקמת זרע לאחיו ותו לא. ואע"ג דגבי יבמה קי"ל⁵⁰: כיון שיבמה הרי היא כאשתו לכל דבר, מ"מ קודם מ"ת שהיה היבום מצד המנהג לא היה כן. ועפ"ז יתיישב הכתוב טפי במ"ש: וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כו' שהיה יודע שאחר שתתעבר ותלד תהיה אסורה לו ע"כ היה צר לו ושיחת זרעו שלא תתעבר:

↓
כיוון ש"ק"ר
נאליה כאילו
אל דבר.
יבמה
כ"ל

313 313

פירוש דף ה"ל

א רמ"ן דף ה"ל